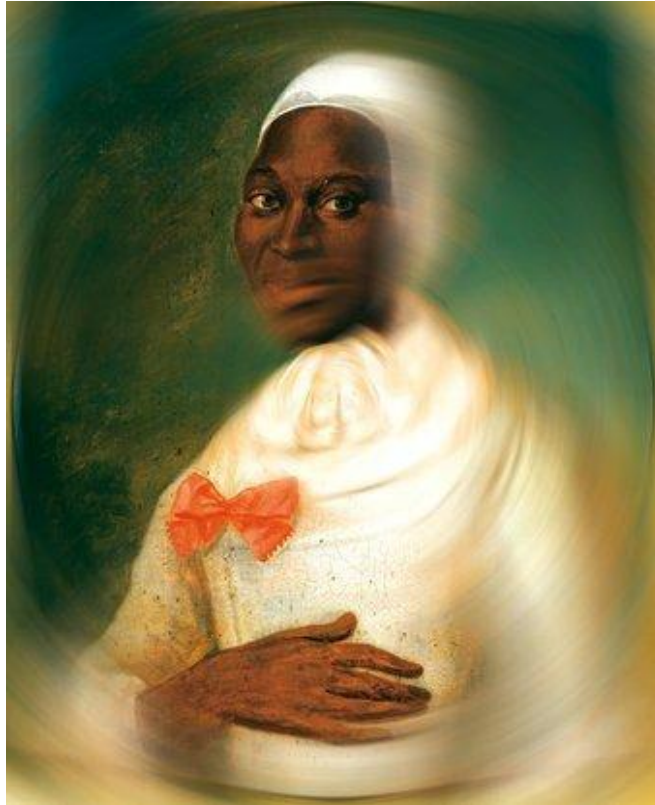

Gesprekshandleiding

De Bijbel: inspiratiebron en instrument ten tijde van slavernij

naar aanleiding van de expositie 'Christendom en slavernij. Een Nederlands verhaal',
29 juni – 22 september 2024, Museum Catharijneconvent (Utrecht)

Maria van Sint-Thomas (ca 1705-1749) door Johann Valentin Haidt, collectie Evangelische Brüder-Unität, Herrnhut, Duitsland. (beeldbewerking: Serana Angelista)

De Bijbel en het geloof dienden als inspiratiebron om geloof te delen,
en om recht en vrijheid te bevorderen,
maar ook als instrument, misbruikt om gehoorzaamheid af te dwingen
en onrecht goed te praten.

Praktische aanwijzing

Het verdient aanbeveling de mensen met wie u in gesprek gaat enkele dagen van tevoren deze handleiding toe te sturen, zodat ieder zich kan inlezen en alvast kan nadenken over de thema's die aan de orde kunnen komen. Het is niet noodzakelijk dat elke deelnemer de tentoonstelling heeft bezocht. Wel van belang is een sfeer van openheid en luisterbereidheid tijdens de bijeenkomst. Houd er als gespreksleider rekening mee dat het gesprek bij sommigen (sterke) emoties kan oproepen, een kort nagesprekje is dan op z'n plaats.

Nodig voor de bijeenkomst

Voor elke deelnemer een print van deze gesprekshandleiding, pennen en papier, en een laptop om het filmpje te laten zien.

Gespreksbijeenkomst

Opening

Zing met elkaar lied 68 'Eindelijk vrij!' uit de bundel *Voorzichtig Licht*, vers 1 t/m 3 (melodie NLB 276, **tekst 1** op de volgende pagina). Of lees de tekst 'Manspasi' (**tekst 2**).

Lezen en erover doorpraten

Lees met elkaar de teksten '**Christendom en slavernij - intro**' en '**De Nederlandse Republiek**' (**tekst 3**). In de tentoonstelling zijn deze teksten te horen in een video, waar ze worden uitgesproken door acteur Gustav Borreman.

- Neem een moment stilte, en noteer voor jezelf: waar meet ik met twee maten?
- Bespreek dit met elkaar.

Bekijk samen het filmpje '[Koopman en dominee](#)': een videomontage in de tentoonstelling.

Lees vervolgens de tekstfragmenten bij **tekst 4a**.

- Neem een moment stilte, en noteer voor jezelf: zie ik mijn medemens, ook als deze een andere huidskleur, religie of cultuur heeft, werkelijk als mijn gelijke? Of kijk ik in mijn hart toch wat op hem of haar neer? Maakt mijn geloof hierin nog verschil?
- Bespreek dit met elkaar, en betrek hier eventueel Galaten 3,28 bij.

Lees vervolgens de tekstfragmenten bij **tekst 4b**.

- Hoeveel oog heb ik voor de positie van de ander, bijvoorbeeld de nazaat van tot slaaf gemaakte Nederlanders: hoe het verleden in hem of haar doorwerkt (of niet)? Herkent u de *onverschilligheid* waar ds. Nicolaas Beets het over had in zijn toespraak?

Lees vervolgens de tekstfragmenten bij **tekst 4c**.

- Hoe kun je je, ook nu nog in een systeem van moderne slavernij (30 miljoen slaafgemaakten wereldwijd op dit moment, van wie vele duizenden in Nederland) als 'gewone man of vrouw' en als consument aan dit systeem onttrekken? Niet meedoen? Zoeken naar alternatieven? Protesteren?

Lees **tekst 5, 'Zending en Doop'**.

- Na de afschaffing mochten de voormalige tot slaaf gemaakten eindelijk naar de kerk, maar ze mochten niet in dezelfde kerkenbanken zitten als de voormalige witte eigenaren. Hoe kijkt u hier tegenaan? Hoe is dat nu in ons land: schuiven mensen van kleur en witte Nederlanders bij elkaar aan in de kerkbank? Hoe verklaart u dat?

Lees **tekst 6, 'Schadevergoeding'**.

- Zegt het ontbreken van een schadevergoeding voor slachtoffers/gedupeerden van het slavernijsysteem en hun nazaten iets over het berouw van de veroorzakers van het leed of het gebrek daaraan? Of staat dit los van elkaar? Betrek hierbij eventueel Amos 5,24.

Afsluiting

Sluit de bijeenkomst af met een korte ronde waarin ieder in één woord zegt wat hij/zij meeneemt van dit gesprek, en eindig met gebed – een gezamenlijk Onze Vader of een kringgebed.

Teksten

tekst 1) 'Voorzichtig Licht' lied 68 Eindelijk vrij! Niet langer slaven (melodie NLB 276)

1 Eindelijk vrij! Niet langer slaven,
mensen als vee gekeurd, geknecht,
wenend verscheept, levend begraven,
bloedend, besmeurd, geen wond gehecht.
Toch zweeg het niet: het aloude lied,
de Geest niet uitgedoofd -
de hemel zij geloofd.

2 Eindelijk vrij! Niet langer slaven,
broeders en zusters, blank en zwart;
eindelijk blij - God, wat een gave:
vrij mogen leven! Niet gesard,
staan waar je staat, weer gaan waar je gaat:
alsnog de droom vervuld -
de hemel loont geduld.

3 Eindelijk vrij! Niet langer slaven,
ook al doet wat geweest is pijn;
ketenen af, God onze haven,
reken maar dat het feest zal zijn!
Eindelijk licht, nieuw land in zicht
voor mensen bruin én blank
de hemel eeuwig dank!

tekst 2) Manspasi* (op 1 juli 2022 voorgedragen door de Surinaams-Nederlandse actrice Manoushka Zeegelaar-Breeveld)

Nog maar drie vrouwen geleden gleden mijn handen onophoudelijk over een wasbord en
wasten de kleren van mijn misi en masra,
kneeden ze het deeg voor het brood van het ontbijt,
raapten ze de eieren en molken een koe.

Nog maar drie vrouwen geleden trokken mijn handen de lakens strak over grote bedden,
kleedden ze een pkin misi die niet de mijne was, maar toch ook wel,
kamden ze de haren van haar moeder
en staken ze op tot een kroon van blonde lokken.

Nog maar drie vrouwen geleden boog ik nederig, nam de last op mijn rug en laadde de boot.
Mijn handen hielden een parasol boven het hoofd met de blonde kroon.

Nog maar drie vrouwen geleden kwam ik aan in een stad die ik niet kende.
We gingen naar het huis van een oom.

's Avonds tijdens het feest terwijl de mensen dansten en lachten, onder luide muziek, zochten mijn handen de poot van een tafel. Op zoek naar steun terwijl een neef zich aan me vergreep.

Nog maar drie vrouwen geleden werd mijn kind ook bezit van mijn masra. Mijn rug nog helend van de slagen omdat ik de jongen zou hebben verleid.

Drie vrouwen geleden dacht ik: aan dit alles komt ooit een eind, en ik hief mijn handen ten hemel, mijn vuisten gebald, belovend dat ik zou vechten en volhouden tot we waarlijk vrij zijn.

Vandaag gedenk ik en vier ik mijn drie vrouwen geleden voor wat ze hebben gedragen tot hier.

Moedig voorwaarts.

*) 'Emancipatie', ofwel bevrijding van/loskomen uit de slavernij

tekst 3) Christendom en slavernij – intro (bron: o.a. Museum Catharijneconvent)

Deze geschiedenis is een gedeelde geschiedenis van alle Nederlanders, een Nederlands verhaal. Het onderwerp gaat gepaard met vragen, schaamte, schuld, woede en verdriet. En ongemak: hoe hierover te praten met elkaar?

Het Nederlands slavernijverleden is een systeem dat bestond bij de gratie van politieke, economische en religieuze ondersteuning en stimulering.

Het is belangrijk om hierover na te denken.

Laten wij samen naar dat verleden kijken, het erkennen.

En ja, dat kan weerstand oproepen. Of erkenning. Of pijn. Of troost.

De Nederlandse republiek

In onze republiek was slavernij verboden. Men vond vrijheid heel belangrijk. Met name voor zichzelf.

Maar in de koloniën kon bijna alles: slaveneigenaren en andere kolonisten hadden vrij spel. Kunnen we een parallel trekken met het heden?

Leg jezelf het volgende voor:

“Je wilt vluchtelingen helpen, alleen niet bij jou in de straat.

Je bent tegen slavernij, maar je koopt wel *fast fashion* [wegwerpmode, vaak onder slechte omstandigheden gemaakt in lage lonenlanden].”

tekst 4) Met de Bijbel in de hand (bron: o.a. Museum Catharijneconvent)

Tula was een Curaçaose verzetsheld. Een tot slaafgemaakte die in de 18e eeuw met de bijbel in de hand tegen de slavernij vocht.

Tula vroeg: “Zijn niet alle mensen kinderen van Adam en Eva en zijn daarom niet allen gelijk?”

tekst 4a) Koopman en dominee

De acteur in het filmpje vraagt zich hardop af: “Schiep God de mensen naar zijn beeld? Alle mensen? Of schiep de mens 'god' naar zijn eigen beeld?”

Een fundamenteel aspect van de slavernij is dat de mens wordt beschouwd en gebruikt als *voorwerp*, als *ding*. Je kunt ermee doen wat je wilt: verkopen, uitbuiten, vernederen, mishandelen.

tekst 4b) Onzichtbare scheidslijnen? We gaan er gemakshalve vaak vanuit dat iedereen evenveel kansen heeft in onze samenleving, dat (huids-)kleur er niet toe doet. De acteur in de video plaatst hier vraagtekens bij. Over de plek waar je woont, de kans op een passend schooladvies en een goed betaalde baan, de hoeveelheid respect die je krijgt, vraagt hij zich af: 'Ziet u de onzichtbare scheidslijnen?'

Onverschilligheid? De Haarlemse predikant en schrijver Nicolaas Beets hield in 1856 een toespraak bij de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering van de Afschaffing der Slavernij: "Geliefde Landgenooten, Zoo lang de Vrijheid het hoogste en dierbaarste goed des menschen zal zijn, zal de slavernij zijn diepste vernedering en zijn vreeselijkste ellende wezen. Wat is het dat de harten van Nederlanders vergeten doet te kloppen? Is het onverschilligheid voor het lot van stervelingen van een ander volk en van een andere kleur?... Liefde tot den naaste moet op de bevrijding van den Slaaf aandringen."

tekst 4c) Over dominees gesproken: elke dominee in de (Caribische) koloniën had één of meer slaafgemaakten tot zijn beschikking. Voor zijn salaris en aanstelling was hij afhankelijk van het koloniale bewind. Als hij zich te kritisch uitliet over de onrechtvaardigheid van het systeem dreigde ontslag. Daarnaast schonken schatrijke slavenhandelaren en planters vaak grote sommen geld aan de kerk in Nederland. Ook was er een nauwe band tussen het kerkelijke en het politieke bestuur. Hoe kon onder zulke omstandigheden de kerk nog een kritisch geluid laten horen? Een enkele predikant of zending durfde het toch aan, maar moest dat vaak bezuren.

De gewone mensen in Nederland. In alle provincies van Nederland hebben mensen geprofiteerd van het slavernijsysteem – zij het niet in gelijke mate. Veel mensen wisten van het onrecht in de koloniën, dat zowel in de Cariben als rondom de Indische Oceaan (met name voormalig Nederlands Indië) plaatsvond, ook al kenden ze niet alle details. En toch waren er maar heel weinig die protesteerden of niet meededen met het systeem, bijvoorbeeld als consument van cacao, koffie, katoen, tabak, rijst of suiker.

tekst 5) 'Zending en Doop' (bron: o.a. Museum Catharijneconvent)

Wij leven in het land van vandaag. Als wij in de kerk bidden, dan is het de kerk van nu. Wij kijken vanaf ons punt in de tijd naar het mechanisme van zowel insluiting als uitsluiting door doop, ten tijde van het slavernijverleden.

Wie waren die witte 'redders' als brug tussen God en de mensen van kleur?

Wie gingen er over de doop? Zij die besloten wie gedoopt werd en wie niet. En waarom?

De eerste twee eeuwen van de slavernij in Suriname waren er geen zendingen toegestaan op de plantages: terecht beseften de slaveneigenaren dat de Bijbelse boodschap van bevrijding 'hun slaven' wel eens op gedachten zouden kunnen brengen. De Nederlandse predikanten waren er in principe alleen voor de witte planters en hun eventueel aanwezige gezinnen. Pas in de 19^e eeuw mochten tot slaaf gemaakten bekeerd worden tot het christendom. Maar dat was dan vooral omdat ze dan makkelijker tot 'vrijwillige gehoorzaamheid' gebracht zouden kunnen worden, straks na de afschaffing van de slavernij.

Dan moest uiteraard wel een selectieve keuze gemaakt worden uit de Bijbelse teksten die ze mochten leren kennen. De Britse Slavenbijbel bevatte zelfs maar 10 procent van het Oude en 50 procent van het Nieuwe Testament. De rest was geschrapt.

Op welk punt is de geschiedenis te pijnlijk, het leed te wreed en bevraagt u God hierover? En wat is dan de vraag die u stelt? En wat is het antwoord waar u op hoopt?

tekst 6) Schadevergoeding

Wanneer iemand onterecht in de gevangenis heeft gezeten, ontvangt hij volgens de regels van de Nederlandse rechtsstaat een financiële vergoeding, om het verlies aan vrijheid, gederfde inkomsten, reputatie enz. enigszins te compenseren. Het druist – terecht – tegen ons rechtsgevoel in als niet het *slachtoffer* van de onterechte vrijheidsberoving, maar bijvoorbeeld degene die hem ten onrechte heeft beschuldigd (en daarmee de onverdiende vrijheidsstraf heeft ‘veroorzaakt’) ook nog eens een extra bonus zou ontvangen.

Toch is dit wat er na de afschaffing van de slavernij is gebeurd: de uitbuitende groep (slavenhouders) kreeg een financiële vergoeding voor elke slaafgemaakte die zij kwijtraakten door de afschaffing van de slavernij; de vrijgelaten slaven ontvingen niets ter compensatie van alle leed en schade die hun was aangedaan.

Voor wie meer wil

- Zomer 2024 zijn er drie dialoogsessies in Museum Catharijneconvent voor wie zich verder wil verdiepen in **specifieke aspecten van de doorwerking** van het slavernijverleden, op zaterdag van 14.00 – 15.30 uur: op 6 juli: Doorwerking en Oost; 24 augustus: Doorwerking en West; 21 september: Doorwerking in wit perspectief. Opgave via de website van het Catharijneconvent - klik hier: [Overzicht lezingen en activiteiten](#). Deze dialoogsessies worden georganiseerd in samenwerking met de stichting Heilzame Verwerking van het Slavernijverleden voor ‘Wit’ én ‘Zwart’.
- **Meer materiaal voor een eigen gespreksbijeenkomst** over deze thematiek is te vinden op [protestantsekerk.nl](#) >> scroll naar bijeenkomst 3 (& 4). Gratis te downloaden.
- Voor een korte serie van drie bijeenkomsten over **racisme** als uitvloeisel van de trans-Atlantische slavernij, belicht vanuit de Bijbel: [icpnetwork.nl/meerkleurindekerk](#). Gratis te downloaden.
- Voor een serie van zes bijeenkomsten over **moderne slavernij** – aan de hand van een bijbelstudie over de Galatenbrief en praktijkvoorbeelden van over de hele wereld: zie [oikoumene.org](#) voor de Nederlandse editie. Gratis te downloaden.
- Er is een **reizende tentoonstelling** over kerk en slavernij. U kunt deze bezoeken of boeken voor uw eigen kerkgebouw: [hsv-slavernijverwerking.nl/reizende-tentoonstelling](#).